

Sorskérdések szociológusszemmel

GEREBEN FERENC Török Péter emléke és gondolatai	3
FÖLDEVÁRI MÓNIKA – ROSTA GERGELY Egyházas vallásosság családok három generációjában	7
MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS Mindenkinek a maga módján – Pasztorális a nones körében	29
SZABÓ TÜNDE – KOMOLAFÉ CINDERELLA – LUKÁCS J. ÁGNES – DÁVID BEÁTA „A hit segít abban, hogy folytassam az utamat előre, ne adjam fel” – A hit mint erőforrás a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózat hallgatói körében ...	38
TRÁSY LILLA – ANTAL ISTVÁN A roma idősek helyzete és viszonya az időseket ellátó rendszerhez – Egy pilotkutatás eredményei	50
ASZTALOS BERNADETT – SEMSEY GÁBOR – TÉSENYI TÍMEA – TÖRÖK GÁBOR PÁL – JOÓB MÁTÉ – PILINSZKI ATTILA Kapaszkodók a krízisben – Hitéleti területen dolgozó segítők jólléte a Covid-19-járvány első hullámában	69
RÉVAY EDIT Út a pusztában, ösvény a járatlan földön – A (re)habilitáció és a társadalmi (re)integráció kérdései	82
ANTALNÉ TÓTH ENIKÓ – BÁNYAI EMŐKE – FEHÉR BORÓKA – SZOKOLI ERZSÉBET – TÓBIÁS LÁSZLÓ – VÁLYI RÉKA A tanodamozgalom néhány új aspektusa – Szellemi utazásunk Török Péterrel	99
LÁDONYI ZSUZSANNA Hogyan tovább, családpsztoráció? – A Veszprémi Érsekség Családpsztorációs Munkacsoportja és a jövőre irányuló kérdései	112

Embertárs

Negyedéves, szaklektorált ökumenikus lelkigondozói és mentálhigiénés folyóirat

XXI. évfolyam 1. szám – 2023. tavasz

www.embertars.hu

SZAKLEKTOROK:

BOKROS MÁRK OSB
bencés szerzetes, tanár, lelkigondozó
(Pannonhalma)

JÁRAY MÁRTON
lelkigondozó, pszichodráma-
és bibliodráma-asszisztens,
egyetemi tanársegéd
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet, Budapest)

LUKÁCS J. ÁGNES
szociológus, tanársegéd
(Semmelweis Egyetem
Egészségtudományi Kar, Budapest)

MIDLING ANDREA
teológus, hittanár,
mentálhigiénés szakember,
a Wesley János Lelkészképző Főiskola
tanára

SZABÓ TÜNDE
szociológus, egyetemi tanársegéd
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet, Budapest)

TÖRÖK GÁBOR PÁL
lelkigondozó, pszichodráma-vezető,
egyetemi adjunktus
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet, Budapest)

TÖRÖK SZABOLCS
pszichoterapeuta szakorvos,
pszichodráma-vezető,
család- és párterapeuta,
egyetemi docens
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet, Budapest)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

SZIGETI LÁSZLÓ
főszerkesztő

JÁRAY MÁRTON
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet)

JOÓB MÁTÉ
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet)

TÉSENYI TIMEA
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet)

TÖRÖK GÁBOR PÁL
(Semmelweis Egyetem
EKK Mentálhigiéné Intézet)

A szerkesztőség e-mail-címe:
embertars@jezsuitakiado.hu

A lapszám megjelenését
Sólyom László, Magyarország
volt köztársasági elnökének titkársága,
a Jézus Társasága Alapítvány, valamint
a Semmelweis Egyetem
Egészségügyi Közszolgálati Kar
Mentálhigiéné Intézete támogatta.

KIADJA:

Jezsuita Kiadó
Felelős kiadó:
HORVÁTH ÁRPÁD SJ
Levelezési cím:
1085 Budapest, Horánszky u. 20.

Előfizetési ügyek:
MICHELS ANNA

E-mail: info@jezsuitakiado.hu
Telefon: +36 30 3814 821

Tipográfia és borítóterv:
FÁBIÁN ATTILA

Nyomdai előkészítés:
BUKOVSKAI ANTAL
(Mobileum Kft.)

Nyomdai munkák:
Innovariant Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető:
DRÁGÁN GYÖRGY
innovariant.hu

Egy példány ára: 1200 Ft.

Az előfizetés díja 2023-ban 5000 Ft, amely már a postaköltséget is tartalmazza.

Támogatói előfizetés: 10 000 Ft.

A díj többféleképpen is befizethető:

- A jezsuitakiado.hu címen elérhető webshopunkon keresztül, ahol bankkártyával is lehet fizetni.
- Átutalással, a Jezsuita Kiadó 10700024-68730776-51200002 számú számlájára.
- Csekken, amelyet a fenti e-mailen vagy telefonszámon lehet igényelni.

Ha átutalja az előfizetői díjat, a közleményrovatban, kérjük, a neve és címe mellett tüntesse fel: „Embertárs-előfizetés”.
Az előfizetői díjon felüli támogatásokat is hálásan fogadunk.

A folyóiratot a Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány alapította 2003-ban.

© Jezsuita Kiadó, 2015–2023

HU ISSN 1785-0436

Máté-Tóth András

Mindenki a maga módján

Pasztorális a nones körében

ABSZTRAKT

Tanulmányomban a nones felé irányuló pasztorális alapállás lehetséges útjaival foglalkozom. Első lépésben a nones rétegét körvonalazom, némileg kiigazítva a rájuk vonatkozó általános vélekedéseket, majd részben elméleti szempontból, részben közvélemény-kutatási adatok alapján kimutatom, hogy a nones sokkal tágabb vallásossági kategória, mint gondolnánk. Főképpen pedig azt, hogy a vallásos/nem vallásos, egyházas/nem egyházas bináris megközelítések nem alkalmasak a nones körében végzendő pasztorális munka megalapozására. Végül arra jutok, hogy a nones jellegzetességeinek és igényeinek megértése a mai pasztoráció központi feladatának tekinthető.

KULCSSZAVAK

nones, pasztorális, vallásosságtípusok, vallásszociológia, gyakorlati teológia

A „nones” kifejezés a vallásszociológiai szakirodalomban viszonylag új keletű, és a magyar nyelvű publikációkban még csak ritkán fordul elő. Egyszerűen fogalmazva azokat jelenti, akik a vallásosságra vonatkozó közvéleménykutatási kérdésekre, melyek a vallásgyakorlatot és az egyházi kapcsolódást firtatják, nemmel (*non*) válaszolnak. Innen ered a nones fogalma, amelyet magyarra nem tanácsos tükörfordítással átültetni, mert a „nemesek” szó valami egészen mást jelent, mint amit a „nemet válaszolók” akar kifejezni.¹ Ezért tanulmányomban megtartom az eredeti angol kifejezést, bármennyire furcsán hangzik is ma még.

A nones társadalmi csoportját meghatározni, jellemezni nem csak empirikus adatok és személyes benyomások alapján lehet. Az empirikus adatokra úgy teszünk szert, hogy kérdéseket fogalmazunk meg, és arra gyűjtünk válaszokat, amit kérdeztünk. A válaszok a kérdésektől függenek. Ha a nones csoportját elsősorban negatív minőségekkel, hiányokkal azonosítjuk, akkor kérdéseink is valami pozitívval szemben állva lesznek megfogalmazva. Akkor a nones csoportját elsősorban a hiány oldaláról fogjuk megközelíteni. Ha a nonest eleve „nem egyházas vallásosság”-ként, „nem keresztény vallásosság”-ként, az „erkölcsök nem vallási megalapozottsága”-ként definiáljuk, akkor óhatatlanul határt húzunk a vallás és a nem vallás között, s a nones a nem vallás társadalmi csoportját fogja jelenteni. Ha a lelkipásztorok személyes

---

¹ A nonesszal való foglalkozás a vallásosság szociológiai tipizálásának témakörébe tartozik. A hívó/nem hívó, vallásos/spirituális stb. felosztási szokások és kísérletek sorába tartozik. Török Péterrel sokat beszélgettem, vitatkoztam a vallásosság tipizálásának kérdéseiről, ezért ajánlom neki ezt a tanulmányt.

benyomását vesszük alapul, akkor a nones ismét csak egyfajta „másik oldal”, „peremhelyzet” képviselőivé válnak. A lelkipásztorok Isten és az egyház követői, arra töreksznek, hogy az emberek rátaláljanak Istenre és az egyház közösségére. Akik nem nyerhetők meg a keresztények Istenének, és nem csalogathatók be az egyház rituális közösségébe, azok a lelkipásztorkodás kudarcait jelentik. A nones elsősorban kívülállást és az egyházzal való szembenállást jelentenek. Az egyik oldalon a keresztények Istene iránt elkötelezett egyház, a másik oldalon a keresztények Istenével szemben bizonytalan, egyházhoz nem tartozó nones állnak. Legalábbis a sok kudarcot megélő lelkipásztorok személyes tapasztalatát tekintve. Akár empirikus, akár tapasztalati alapon, nagy a kísértés, hogy a nones csoportját az ateistákkal és az egyházellenesekkel azonosítsuk, s a lelkipásztori stratégiát és magatartást ennek mentén határozzuk meg. Ebben az esszében arra teszek kísérletet, hogy árnyaltabb képet rajzoljak a nones kategóriájáról, és ennek mentén kommunikatívabb lelkipásztori szemléletet vessek fel.

A nones a társadalom többsége

A vallásszociológiai kutatások eredményei azt mutatják, hogy a vallásosság tekintetében a megkérdezettek többsége a „maga módján vallásos” kategóriát választja. Így van ez Közép-Európa társadalmában is (Bögre 2017; Kovács–Lajtai 2020). (Itt most nem veszem figyelembe a régiókn kívül eső eredményeket.) Azok a kérdőívek, amelyek nem használják a maga módján vallásos kategóriát, használják az istenhit és az ateizmus kategóriákat. Az eredmények ott is azt mutatják, hogy a többség nem hisz egyértelműen Istenben, és nem is egyértelműen ateista. A csehországi adatok ugyan ateista többséget mutatnak ki, ám igazat adhatunk azoknak, akik az ateista válaszolók többségét inkább „apateistának” tekintik. Nem az Istennel való direkt szembenállás jellemzi őket, hanem egyfajta istenkép, és az ezzel kapcsolatos intellektuális és morális követelményektől idegenedtek el.

Mindezekből az következik, hogy a *Zeitgeist* elsősorban a nones szellemisége. Azt láthatjuk, hogy az egyértelmű és stabil vallási és egyéb értékpreferenciák a társadalom szélsőségeit jellemzik, s a gyöngye és instabil preferenciák alkotják a döntő többséget. A kétségek nélküli istenhit és a meggyőződéses ateizmus két szélsőséggé vált Közép-Európában. E régió társadalmait inkább a bizonytalanságok jellemzik, a szélsőségek közötti köztes állapot az általános.

A lelkipásztorkodásnak tehát elsősorban arra kell választ keresnie, hogyan viszonyul a társadalom többségéhez. A nones tekintetében tehát nem adekvát ateistákról beszélni, és az isten- és egyházellenesekkel folytatott dialógus alapállását felvenni. Ebből a szempontból különösen fontos, hogy kritikusan tekintsünk azokra a szófordulatokra, állandó kifejezésekre, amelyek megbélyegzik, negatív konnotációval látják el a nones rétegébe tartozókat. Ilyenek többek között az „erkölcstelen”, a „kommunista” vagy az „ateista” kifejezések. Mintha a materialista, vallás- és egyházellenes politikai erők örököse lenne a nones széles társadalmi rétege, és ezzel szemben állnának azok, akik az egyházzal szoros kapcsolatot ápolnak, és hisznek a keresztények Istenében; ők lennének a hűségesek, akik mindvégig kitartanak. Ha a lelkipásztori felfogásban a két szélsőségre koncentrálnunk, akkor valójában hidat építünk közöttük. A hídon a forgalom egyirányú, a lelkipásztori misszió irányából az ateisták felé vezet. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ellenirányú forgalom rendkívül ritka. Az ateisták alig vagy csak elvétve közelítenek az egyház ajánlatához. A nagyobb nehézség azonban az,

hogy ezzel a hídveréssel tulajdonképpen a társadalom többségét íveljük át, és éppen azzal a többséggel felejtünk el kommunikálni, amelyikkel elsősorban kellene.

Sokak számára, akik hagyományos nagy egyházi közösségben nőttek fel, a konzervatív egyházhoz tartozás és az Istenbe vetett hit elválaszthatatlan egymástól. Ha az egyházi rendszer és az istenhit mintegy ekvivalens egymással, akkor a hívő súlyos választás elé kerül. Vagy elhagyja az egyházat, és ezzel Istent is, vagy marad az egyházban, és ezáltal saját vallási identitását hagyja el. Ez az a feszültség, amely a nones álláspontot provokálja (Gould 2021). A dialogikus lelkipásztorkodásnak arra kell törekednie, hogy képes legyen szétválasztani az Istenbe vetett hitet és az egyházi rendszert. Úgy tekintsen az egyház közösségére, hogy az Istent kereső közösség, és ebben a keresésben legyen képes azonosulni a nones közösségével, akik adott esetben azért távolodtak el Istentől, mert el kellett távolodniuk az egyháztól. Azokban a társadalmakban, ahol hosszú évtizedeken keresztül az uralkodó propaganda számos törekvése arra irányult, hogy diszkreditálja az egyházakat, miközben ezzel párhuzamosan a szigorú cenzúra által lehetetlenné tette, hogy az egyházak a nyilvánosság előtt képviselhessék saját álláspontjukat, az egyházak hitelvesztésével együtt az Isten is diszkreditálódott. A közép-európai társadalmakban a nones jelenségére ez az egyik magyarázat – függetlenül attól, hogy Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia vallási térképe jelentősen eltér egymástól. De erről majd a következő fejezetben. Az egyházak ebben a régióban nemcsak a kommunista uralom örökségét hordozzák, hanem a rendszerváltást követő harminc évben maguk is hozzájárultak társadalmi presztízsük veszteségeihez.

Ha komolyan vesszük a fenti belátásokat, akkor végső soron egészen odáig is elmerészkedhetünk, hogy a nones kifejezést magát alkalmatlannak minősítsük a lelkipásztori gondolkodás és stratégia számára. Hiszen a nones azt jelenti, hogy valamire nemet mondani, „valamiben nem benne lenni”. Amitől a nones többsége elhatárolódik, az az egyházas hívők kisebbsége által kiemelten fontosnak tartott isteni és egyházi perspektíva. Az egyházi gondolkodás és szóhasználat a saját társadalomrajzában természetesen kiindulhat abból, hogy a többség nem olyan, mint az egyházas kisebbség. Ám ha valóban a többség jellemzése a cél, mert a legfőbb jellemzők mentén alakítható ki a megfelelő lelkipásztori hozzáállás, akkor nem a nones megjelölés a megfelelő, hiszen számukra éppen az nem vagy alig fontos, ami az egyházas vallásosság számára nagyon. Ha valóban a nones többségre vagyunk kíváncsiak, ha valóban érdekel bennünket az önmeghatározásuk, akkor arra kell koncentrálnunk, hogy mire mondanak igent azok, akik az egyháziasságra nemet mondanak. A dialogikus lelkipásztori alapállás azt keresi, amiben a nones *yeses*.

Ebben a vonatkozásban tanulságos megfigyelni a XX. század pápai enciklikáinak címzettjeit. VI. Pál pápa előtt ők a klerikusok és az egyházzal közösségben álló istenhívők voltak. Először talán VI. Pál volt az, aki első enciklikájának (*Ecclesiam suam*, 1964. augusztus 6.) hagyományos címzettjeit kiegészítette a „valamint minden jóakarátú embernek” fordulattal.² E kiegészítéssel nem csupán azt jelölte meg, hogy üzenete minden embernek szól, nem csak a klerikusoknak és a hívőknek. Azt is megjelölte, hogy a címzettek legtágabb köre a „jóakarátú emberek”. Ez a címzetti megjelölés állásfoglalás is, amely a lelkipásztorkodás paradigmája számára perdöntő jelentőségű. Az egyház az embert elsősorban jóakarátúnak látja, aminek mély teológiai gyökerei vannak, Jézusig, Szent Pálig, Szent Ágostonig visszamenően.

² „...e a tutti gli uomini di buona volontà”, „...and to all men of good will.” Forrás: https://www.vatican.va/content/paul-vi/it/encyclicals/documents/hf_p-vi_enc_06081964_ecclesiam.html

A dialogikus egyházi alapállás nem arra koncentrál, hogy milyen szempontból tekinthető a társadalom többsége nonesnak, hanem arra, hogy milyen értelemben yeses. Az egyház az embert elsősorban jóakarátúnak tekinti, aki keresi a jót, és törekszik meg is cselekedni.

A nones az egyháztagok többsége

A vallásszociológiai közvélemény-kutatások egyik további fontos eredménye az, hogy a megkeresztelt nagy többsége nem az egyház tanítása szerint vallásos, és nem vesz részt az egyház liturgikus életében, vagyis nem jár rendszeresen vasárnapi misére. Ezt a jelenséget többféle nemzetközi rangú elmélet segít értelmezni. Közöttük az egyik Grace Davie nevéhez fűződik: *belonging without believing*, vagyis hit nélküli odatartozás (Davie 2010). A keresztények a mi régiókban inkább kulturális keresztények, és nem Krisztus-hívők, ahogyan a hatályos egyházjog nevezi a megkereszteltet, akiket teológiai alapon az egyház tagjainak tekint. A négy közép-európai országban már más arányban, de jelentős az átfedés a megkeresztelt és nem egyházas jelleggel hívők, valamint a nones között. Azt már Max Weber is megállapította, hogy az egyház olyan intézmény, amelynek tagjává beleszületés révén válik az ember. Ezért az egyháztagság önmagában nem árul el semmit az ember személyes vallásosságáról és magatartásáról. Ebből az összefüggésből az is következik, hogy a pasztorációnak nemcsak az egyházon kívül lévő, nem megkeresztelt nones réteg felé kell dialogikus alapállást felvennie, hanem az egyháztagok körében többségben lévő nones réteggel szemben is.

Mindezeket figyelembe véve talán tekinthető erre a régióra nézve is Robert Wuthnow, José Casanova és Charles Taylor megkülönböztetése a *seekers* ('keresők') és a *dwellers* ('lakosok') között (Rossi 2016; Wuthnow 1998). Azok a maguk módján vallásosak és/vagy nones, akik távol állnak az egyházas vallásosságtól és magatartástól, mind *seekers*nek tekinthetők. Nem azért, hogy valamiféleképpen bekebelezzük őket az egyházi érdekszférába, és nem is azért, hogy rájuk hivatkozva csökkentjük az egyház hitelvesztésének és a pasztoráció kudarcainak súlyát, hanem azért, mert ezen a módon vehetjük leginkább komolyan azokat, akikkel az evangéliumról, az egyház közösségéről és Isten szeretetéről akarunk beszélgetni. Szerencsés e célkitűzés kifejezésére az angol *companionship* ('baráti társaság') szó. Az egyház úgy tekinthet a nones rétegre, mint jóakarátú emberek közösségére, akik *seekers*ek, keresik az élet értelmét és a boldogságukat, s akikkel az egyház egy komániát akar képezni, akikkel együtt akarja élni ezt a keresést.

A nones a hagyományos intézmények hitelvesztésének következménye

Ahhoz, hogy megértsük a nones jellegzetességeit és érzékenységeit, szükség van bizonyos társadalmi hagyományok és örökségek tisztázására. A történelmi visszatekintésre alapozó megközelítés esetében kulcsfontosságú opció, hogy meddig megyünk vissza a történelemben. A régió sajátosságainak figyelembevételével, különös tekintettel a nemzeti, nemzetállami vonatkozások kiemelt jelentőségére, a XIX. század közepétől kell elindítani a történelmi magyarázatok sorát. Mind a négy említett országra jellemző, hogy az elveszített vagy még meg sem nyert nemzetállami törekvések jelentették a legfontosabb politikai és kulturális tengelyt, amely a vallásosság és egyháziasság dimenzióira is jelentős hatással volt (Máté-Tóth 2019).

Lengyelország, a régió legnagyobb mai állama 1793-ban veszítette el függetlenségét, és vált három nagyhatalom: Oroszország, Poroszország és Ausztria gyarmatává. Csak az első világháborút követően (1918) nyerte vissza függetlenségét. Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezte, miután a teljes állami autonómiáért sikra szálló 1848–49-es szabadságharc megbukott, és 1867-ben az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból létrehozták ezt a kettős államalakulatot. A Monarchia az első világháborúval ért véget, amikor Magyarország területének kétharmadát az utódállamok örökölték, közöttük Csehszlovákia. Csehország 1620-tól a Habsburgok örökös tartományaként érkezett el a Német-római Birodalom felbomlásához (1806), és vált a Habsburg Birodalom részévé. Részleges önállóságát Csehszlovákia részeként nyerte el 1918-tól. Szlovákia nemzeti ébredési mozgalmi a XIX. századra nyúlnak vissza. Részleges állami önállóságot Csehországgal közösen Csehszlovákia államalakulatával élvezett, majd 1939-ben rövid időre felbomlott Csehszlovákia, és Szlovákia elnyerte első időleges önállóságát, melynek a második világháborút lezáró párizsi békeszerződés vetett véget, visszaállítván Csehszlovákiát az 1939-es állapotok szerint.

Bármennyire nagyok is a különbségek a négy ország történelme, földrajzi adottságai, kulturális hagyományai között, a nemzetállami önállóságért vívott küzdelem tradíciója mélyen meghatározza társadalmi és kulturális érzékenységeiket és reflexeiket. A második világháborút követően a szovjet zóna részeként a vasfüggöny mögé kerültek ezek az országok. Ugyan független államapparátussal, de a kommunista párt Moszkvából irányított totális diktatúrája alatt működhetek. A valódi nemzetállami önállóság a Szovjetunió összeomlását követően valósulhatott meg.

A vallásosság és a nones vonatkozásában a nemzeti függetlenségért vívott évszázados küzdelem és annak emlékezete jelentős faktor. Míg a lengyel történelemben a nemzeti érdekeket leginkább a katolikus egyház volt képes védeni és képviselni, addig Csehországban a nemzeti érdekek kerékkötője volt. Míg Magyarországon az Osztrák–Magyar Monarchia idején a katolicizmus Monarchia-párti volt, a protestantizmus függetlenségpárti. Szlovákiában a klérus számos jeles képviselője (lásd Jozef Tiso) a nemzeti önállóság elérése érdekében támogatta a hitleri politikát.

Azok, akik az egyházakban a nemzeti érdekek képviselőjét és védelmezőjét látják, a kultúrkereszténység,³ a nemzeti kereszténység alapján állnak. Akik ezzel szemben az egyházakban a nemzeti ügy akadályozóját vagy ellenzőjét látják, azok jó eséllyel a kultúrnones, a nemzeti nones rétegét képviselik. Az előbbieik számára az egyházak rendszerváltást követő társadalmi magatartása kevésbé terheli meg az egyházak iránti lojalitást, mint az utóbbiak számára. Ezeket a történelmi gyökerű alapállásokat erősítette fel a kommunista uralom, amely erőteljesen vallás- és egyházellenes volt, valamint ezeket erősíti fel az utóbbi évtized szélsőséges nacionalizmusa is, amely a kultúrvallási alapállást a radikális nacionalizmus támogatására kényszeríti, a kultúrnones alapállást pedig az ellenkező irányba. Így válhattak a lengyelek még katolikusabbá, a csehek még ateistábbá, és így válhatott Szlovákia és Magyarország vallási szempontból is még megosztottabbá. A radikalizálódás pedig így növeli a szekularizációs folyamatokat és a kultúrnones táborát.

³ A kultúrkereszténység kifejezés H. Richard Niebuhr eredetileg 1951-ben megjelent *Krisztus és kultúra* című könyvére utal (Niebuhr 2006). A szerző ebben a máig nagy hatású műben szembeállította a Krisztus-követést a mindenkori kultúrával való lojalitással. Ebben a szövegkörnyezetben a Krisztus-követés követelményeivel szemben megengedő vagy azokat figyelembe nem vevő, keresztényként aposztrofált vallásosságot értjük kultúrkereszténységen.

Természetesen nem állítható, hogy a vallásosság és a nones arányai és jellegzetességei ezekben az országokban kizárólag a fentebb említett történelmi örökségre vezethetők vissza. Annyit azonban megalapozottan állíthatunk, hogy ezek a faktorok jelentős szerepet játszanak a kontextusra érzékeny pasztorális alapállás kialakításában.

Dialogikus alapállás

A dialógus görög kifejezés párbeszédet jelent. Mindkét fél megszólal. Az egyházak olyan alapállás kialakítására törekcsenek – egész történelmük során folyamatosan, csak hullámozó intenzitással –, amely nem kizárólag a tanító egyház, hanem a tanuló, odafigyelő egyház képét mutatja. A fent említett faktorok megértése és elmélyítése az eredménnyel kecsegtető dialógusnak csak az egyik feltétele. A másik az egyházi kommunikációs logikáknak és rutínoknak a felülvizsgálata abból a szempontból, hogy azok segítik vagy akadályozzák-e a nones réteggel való párbeszédet, a körükben végzendő tanúságtételt. Az egyház minden korban reagált a társadalmi és kulturális környezetre, az onnan jövő kihívásokra adott válaszként fejlesztette istenismeretét, tanítását és tanúságtételét. Többek között Rémi Brague hangsúlyozta, hogy Európa és benne a kereszténység excentrikus természetű. Az európai, a nyugati kereszténységnek az az elsődleges jellegzetessége, hogy saját vallási identitását a rajta kívül élő kultúrákkal folytatott érdemi párbeszédben alakította ki (Brague 1996). A keresztény kultúra excentrikus kultúra. A kultúra mai globális viszonyai közepette ugyan egyre kevésbé egyértelmű, mit nevezhetünk európainak és Európán kívülinek, ám a keresztény excentrikusság ma még inkább elsődleges követelmény az egyházak magatartásának és kommunikációs súlypontjainak kialakítása számára. Az önmagába forduló egyház elrejtí az evangéliumot, az önmagából kitekintő egyház tanúságot tesz róla.

Katarzyna Parzych-Blakiewicz (2009) egy tanulmányában listába szedte azokat a feladatokat, amelyek a teológia és az egyházi gondolkodás előtt állnak az ateistákkal és a nem hívőkkel folytatott párbeszédben.

1. A következő problémák mélyreható mérlegelést és szélesebb körű vitát igényelnek: a vallás „demitologizálása”; Isten antropomorfikus képe; a babonák demitologizálása; a Jézusról szóló párbeszéd kezdeményezése; krisztológia a posztmodernizmus és a relativizmus filozófiájának összefüggésében.
2. A tudományos közösségek, kiemelten az egyházi fakultások rendelkeznek a megfelelő feltételekkel az interdiszciplináris vitákhoz. Ezeket a lehetőségeket ki kell használni az ateistákkal és a nem hívőkkel folytatott párbeszéd érdekében.
3. A nagy nyilvánossággal való kommunikáció fejlesztése megköveteli, hogy az egyháznak készen kell állnia arra, hogy megfelelően befogadja és értelmezze a tömegkultúra tartalmait, s ennek érdekében a médiatartalmakért felelős struktúrákat alakítson ki (Parzych-Blakiewicz 2009, 499).

Kapcsolódva ehhez a listához, és némiképpen kiegészítve azt is állíthatjuk, hogy Közép-Európában a teológiai gondolkodásban és az egyházi kommunikációban hangsúlyeltolódásra van szükség. Közvetlenül a rendszerváltás után az egyházak érthető módon létezésük és működésük számára kerestek biztos garanciákat. Függetlenül attól, hogy ez a biztonságkeresés mennyire felelt meg Isten vándorló népe, a kiszolgáltatottakkal szolidáris Jézus vagy Assisi Szent Ferenc alapállásának, a negyven év elnyomás utáni szabadság korszaka az egyházakat is arra

sarkallta, hogy részesei legyenek az új lehetőségeknek. Ennek a restabilizációs folyamatnak voltak kétségtelen előnyei: az egyházak (vissza)kaptak épületeket, finanszírozási forrásokat, jogi kereteket. Ugyanakkor óhatatlanul árnyoldalai is lettek ennek. Az egyházak a politika szereplőivé váltak, és ezzel elveszítették a társadalomban azt az intaktságot és bizalmat, amelyet a rendszerváltást követő első években még élvezhettek. Mára állíthatjuk, hogy az egyházak működési körülményei stabilak a közép-európai társadalmakban, sőt azt is, hogy a jobboldali irányultságú kormányok kényeztetett intézményei lettek. Ebben a biztonságos közegben újra aktuálissá válik a zsidó prófétai kritika, amely a templomépítéssel, valamint a pásztorok kényelmességével szemben hangzott el: „Jaj Izráel pásztorainak, akik magukat legeltették!” (Ez 34,2).

A szemléleti súlyponteltolódás a kinyilatkoztatás felfogása tekintetében azt jelenti, hogy az egyháznak a hitletéteményt megértési folyamatként kell értelmeznie, és nem olyan tulajdonként, amelyet féltve kell őriznie. A teológiában ismert a dogmatörténet és a dogmafejlődés jelensége és dinamikája. Bármekkora is a bizonytalanság a jelen kulturális és egyházi közegben, az egyház nem zárkozhat be az Istenről és a megváltásról szóló tudásának exkluzív tereibe, hanem ezekkel a tudásokkal kell csatlakoznia a kortárs társadalom vándoraihoz. Amint a II. vatikáni zsinat egyházképe is nyomatékosítja, az egyház Isten vándorló népe, amely együtt vándorol az emberiséggel, annak minden történelmi szakaszában és minden kulturális meghatározottságával. A hangsúly arra a teológiai antropológiára alapul, amely az embert elsősorban nem bűnösnek látja, hanem elsősorban jóakarátúnak, aki élhet a megváltásból fakadó szabadság kegyelmeivel. Az egyház közösségére vonatkozóan pedig olyan teológiai szociológiára van szükség, amely a társadalmat a szolidaritás, a közjó és az irgalom közösségének fogja fel. Többek között ezek azok az egyházi, teológiai hangsúlyeltolódások, amelyek a nones körében végzett pasztorációban jelen vannak, s amelyek valamelyest helyet kaptak a magisztrérium dokumentumaiban is (PCC 2004; 2006), különösen Ferenc pápa enciklikáiban és más megszólalásaiban. Ő az egyik levelében így fogalmazott: „Most végre eljött az idő, amelyet a II. vatikáni zsinat indított el az előítéletektől mentes párbeszédre, amely újra megnyitja az ajtókat egy felelős és gyümölcsöző találkozás előtt” (Ferenc pápa 2013).

A dialógus témái a convivencia témái

A nem hívőkkel, ateistákkal folytatott párbeszéd az egyház részéről korábban elsősorban a vallási igazságokra koncentrált, és egyfajta hitvédelmi alapon állt. Az újabb dogmatikai és pasztorális szemlélet azonban az emberiség legfőbb kérdéseivel kapcsolatos különböző állásfoglalások és kezdeményezések mentén gondolja el a párbeszédet. Ennek a szemléleti fordulatnak az egyik jele volt, hogy a Vatikánban korábban működött Nemhívőkkel való Párbeszéd Pápai Tanácsát beolvasztották a Kultúra Pápai Tanácsába. Ez a döntés azt jelzi, hogy az egyház elsősorban nem a nem hívőkkel áll szemben,⁴ hanem azokkal a kihívásokkal, melyek a mai kultúrában megjelennek. Az emberi civilizáció és az egész föld életéről, továbbéléséről

⁴ A *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció a korábbi megnyilatkozásoknál árnyaltabban tárgyalta a nem hívők témakörét, felvetvén az ateizmus kialakulásában az egyház felelősségét is (19–21). A noneshoz való egyházi hozzáállásra is érvényes lehet, amit a zsinat így fogalmaz: „Igyekeznek azonban megérteni az istentagadásnak az ateista gondolatvilág mélyén rejlő okait, s mivel ismeri az ateizmus által fölvetett kérdések súlyát, és szeret minden embert, úgy ítéli, hogy ezeket az okokat komoly és mélyreható vizsgálat tárgyává kell tennie” (20).

van szó. Ez jelenti az emberiség előtt tornyosuló legnagyobb kihívást, s ennek felfogására és kezelésére az egyház össze kíván fogni minden jóakarátú emberrel. Ehhez a szemléleti fordulathoz az egyház részben a II. vatikáni zsinaton érkezett el. És erre a fordulatra szükségük van a magukat nonesként definiáló társadalmi rétegeknek is. A szemléleti fordulat bizonyos öröklött logikák és reflexek újragondolását jelenti, amely egyfajta bizonytalansággal is együtt jár. A régi, jól bevált világnézeti blokkok szerinti gondolkodás elhagyása és a dialogikus gondolkodás elsajátítása nagy intellektuális és spirituális erőfeszítést követel. Az a cél azonban, amely a különböző felfogású emberek együttélését (convivienciáját), egymást támogató szolidaritását jelenti, olyan súlyú, hogy megéri a beható önreflexió munkáját.

Annál is inkább, mert a mai Zeitgeist egyik legfőbb jellegzetessége a sebezhetőség. Nemcsak a szegénységben és nyomorban élők, nemcsak az elmaradott sorsúak sebezhetőek, hanem azok az értékrendszerek is, melyekre az emberiség globális együttélése alapul. Az emberi jogok, az állami szuverenitások, az erkölcsi, egészségügyi és oktatási rendszerek mind ki vannak téve a *post-truth* destrukciójának. Az emberiség eddig soha nem látott módon van kitéve annak a növekvő kísértésnek, hogy lemondjon az egyetemes értékekről és normákról, s kiszolgáltassa magát a partikuláris érdekeknek, ami egyet jelent az igazságtalanság és az önkény exponenciális növekedésével.

Miközben Közép-Európában a társadalmi viták és a politikai ütközések a nemzeti érdekek, az oligarchák és a múlt terhes örökségének feldolgozása körül folynak, az egyháznak, elsősorban is a katolikus világegyház helyi képviselőinek kiemelt feladatuk az átfogóbb kihívásokra emlékeztetni. A rendszerváltást követő három évtizedben csak ritkán lehattunk tanúi annak, hogy az egyházak aktívan részt vettek volna a teremtésvédelem, a globális igazságosság és biztonság kérdéseivel foglalkozó társadalmi vitákban. A helyi egyházak hivatalos megnyilatkozásai még mindig alig látnak túl a nacionalista ügyek keretein. Számos törekvés tapasztalható a szegények és krízisben lévő körökben végzett pasztorációs területein (öregék és betegek, árvák, börtönben lévő stb. között). Annak, amit a pasztorális gondoskodás ezen a területeken megtapasztal és elvégez, a kategoriális szintről a centrális szintre kellene jutnia. Ne csupán a betegek és börtönlakók között legyen képes az egyház gyógyító és vigasztaló módon jelen lenni, hanem azok számára is, akik a nones rétegbe tartoznak, sőt az egész társadalomhoz is tudjon így viszonyulni.

A szerző teológus, valláskutató, egyetemi tanár (Szegedi Tudományegyetem BTK Vallástudományi Tanszék), az MTA doktora

Felhasznált irodalom

- Bögre Zsuzsanna (2017): „Átmeneti” kategóriák erősödése az ifjúság vallásos önjellemzésekor, *Metszetek*, 6 (3), 31–46.
- Brague, Rémi (ed.) (1996): *Das Europa der Religionen – Ein Kontinent zwischen Säkularisierung und Fundamentalismus*, S. Fischer, Berlin.
- Davie, Grace (2010): *A vallás szociológiája*, Bencés, Pannonhalma.
- Ferenc pápa (2013): Letter to a non-believer, 2013. szeptember 4., https://www.vatican.va/content/francesco/en/letters/2013/documents/papa-francesco_20130911_eugenio-scalfari.html

- Gould, James B. (2021): A pastoral theology of disenfranchised doubt and deconversion from restrictive religious groups, *Journal of Pastoral Theology*, 31 (1), 35–53. DOI: <https://doi.org/10.1080/10649867.2020.1824172>
- Kovács Benedek – Lajtai Mátyás (2020): Magyarország vallási viszonyai a népszámlálások és egyéb lakossági adatfelvételek tükrében, *Statisztikai Szemle*, 98 (6), 573–598. DOI: <https://doi.org/10.20311/stat2020.6.hu0573>
- Máté-Tóth András (2019): *Freiheit und Populismus – Verwundete Identitäten in Ostmitteleuropa*, Springer VS, Wiesbaden. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-25485-8>
- Niebuhr, H. Richard (2006): *Krisztus és kultúra*, Harmat, Budapest.
- Parzych-Blakiewicz, Katarzyna (2009): Dialog z ateistami i niewierzącymi, *Ateneum Kapłańskie*, 153 (3), 495–506.
- Pontifical Council for Culture (2004): *Where is Your God? Responding to the Challenge of Unbelief and Religious Indifference Today*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican.
- Pontifical Council for Culture (2006): *Via Pulchritudinis – Privileged Pathway for Evangelisation and Dialogue*, Libreria Editrice Vaticana, Vatican.
- Rossi, Philip J. (ed.) (2016): *Seekers and Dwellers – Plurality and Wholeness in a Time of Secularity*, Cultural heritage and contemporary change. Series VIII, Christian philosophical studies Volume 20., The Council for Research in Values and Philosophy, Washington DC.
- Wuthnow, Robert (1998): *After Heaven – Spirituality in America Since the 1950s*: University of California Press, Berkeley. DOI: <https://doi.org/10.1525/9780520924444>

ABSTRACT

Each in their own way. Pastoral work among the nones. *In my study I deal with the possible ways of a pastoral stance towards the nones. First, I outline the stratum of nones, adjusting somewhat the common perceptions about them, and then, partly from a theoretical perspective and partly on the basis of public opinion survey data, I show that nones are a much broader category of religiosity than we might think. And, above all, that the religious/non-religious, ecclesial/non-ecclesial binaries are not appropriate for grounding pastoral work among nones. Finally, I conclude that understanding the characteristics and needs of nones can be seen as a central task of contemporary pastoral work.*

KEYWORDS

nones, pastoral work, types of religiosity, sociology of religion, practical theology